

Johannes Christoffel Cronjé

**Die Grens as meerduidige gegewe
in die
kontemporêre Afrikaanse Prosa.**

**Voorgelê ter vervulling van 'n gedeelte
van die vereistes vir die graad Doctor Litterarum aan die
Universiteit van Pretoria**

1989

Promotor: Prof P H Roodt

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK EEN: Verantwoording

1.1	Probleemomlyning	1
1.1.1	Die polemieë rondom grensliteratuur	5
1.1.2	Terreinafbakening	9
1.2	Hipotetiese uitgangspunte	11
1.3	Doelstellings	13
1.4	Metodologie	14

HOOFSTUK TWEE: Literatuur en militêre konflik

2.1	Die begrip "oorlogsliteratuur"	21
2.2	Die literatuur van die Tweede Wêreldoorlog	23
2.2.1	Terreinafbakening	23
2.2.2	Algemene kenmerke	25
2.2.2.1	Realisme	25
2.2.2.2	Personasies	27
2.2.2.3	Die aard van die vyand	28
2.2.2.3.1	Opponerende magte	28
2.2.2.3.2	Vyandigheid teenoor eie bevelvoerders	29
2.2.2.3.3	Die natuur as vriend/vyand	30
2.2.2.3.4	Vrees	32
2.2.2.4	"Combat madness"	33
2.2.2.5	Sinvolheid/sinloosheid van die oorlog	34
2.2.2.6	Konteks	36
2.2.3	Die oorlogsliteratuur van die Lae Lande	36
2.3	Die Viëtnamese konflik	39
2.3.1	Inleidend	39
2.3.2	Algemene kenmerke	39
2.3.2.1	Personasies	39
2.3.2.2	Die natuur as vyand	42
2.3.2.3	Die aard van die vyand	42
2.3.2.4	Vrees	43
2.3.2.5	"Combat madness"	43
2.3.2.6	"Collapse of meaning"	43
2.3.2.6.1	Die skep van die illusie van simbolheid	44
2.3.2.6.2	Ontnugtering	47
2.3.3	Toets	49
2.3.3.1	<u>The Quiet American</u> - Graham Greene	50
2.3.3.2	<u>Going After Cacciato</u> - Tim O'Brien	52
2.3.3.2.1	Tema en motiewe	53
2.3.3.2.1.1	Vrees	53
2.3.3.2.1.2	Die dood	54
2.3.3.2.1.3	Wandade teenoor die plaaslike bevolking	55
2.3.3.2.1.4	Die rol van die natuur	55
2.3.3.2.1.5	Beweging	56
2.3.3.2.1.6	Betekenis	57
2.3.3.2.1.7	Genesing	60

2.3.3.3	<u>Dispatches</u> - Michael Herr	61
2.3.3.3.1	Vrees en die dood	65
2.3.3.3.2	Die vyand	66
2.3.3.3.3	Lykskending	67
- 2.3.3.3.4	Maatskaplike verval	67
2.3.3.3.5	Godsdienst en bygeloof	69
2.3.3.3.6	Rolprente	71
- 2.4	Die Suid-Afrikaanse posisie	72
HOOFSTUK DRIE: Aanloop		
3.1	<u>Heupvuur</u> ⁴ , <u>Roofvis</u> ⁵ , <u>Skrikbewind</u> ⁶ - P J Haasbroek	76
3.1.1	<u>Heupvuur</u>	76
3.1.1.1	"Twee dagboekinskrywings"	77
3.1.1.2	"Twee terroriste"	79
3.1.2	<u>Roofvis</u>	80
3.1.2.1	"Aardrykskundeles"	80
3.1.2.2	"Hinderlaag"	81
3.1.2.3	"Anatomieles"	84
3.1.3	<u>Skrikbewind</u>	86
3.1.3.1	"Eendag uit die glaskas"	86
3.1.3.2	"Goeie man"	88
- 3.1.3.3	"Daar gelaat"	89
3.2	<u>Op pad na die grens</u> - J C Steyn (1976)	92
- 3.2.1	"Op pad na die grens"	93
3.2.2	"Om vergewe te word"	99
3.2.3	"Vrede"	102
3.2.4	"Die meide"	104
3.2.5	"By die sterfbed van 'n mislukkeling"	106
3.2.6	"Die dag toe ons agtergekom het dis oorlog"	109
3.3	<u>Kortsluitings</u> - Henk Wybenga (19)	112
3.3.1	"Choppie", "Skoor", "Lag en die wêreld lag saam"	113
3.3.2	"Jy kan 'n roker vertrou", "Vertrek", "Wat sal die ander hoenders sê"	116
3.3.3	"Nuwe bedeling", "Die vyfde seisoen", "Haak Vrystaat", "End"	119
3.3.4	Besluit	121
HOOFSTUK VIER: Verloop		
4.1	<u>'n Wêreld sonder grense</u> - Alexander Strachan (1984)	122
4.1.1	"Herinnering"	123
4.1.2	"Die laaste RV"	125
4.1.3	"Grootmanne se hoesoed"	127
4.1.4	"Koebaai"	128
4.1.5	"Vergelding"	130
4.1.6	"Nagvlug"	131
4.1.7	"Die muurprent"	132
4.1.8	"By die huis"	133
4.1.9	"Visioen"	134
4.1.10	Besluit	136

4.2	<u>’n Basis oorkant die grens - Louis Krüger</u>	141
4.2.1	Aanknoping by oorlogsliteratuur	142
4.2.1.1	Personasies	142
4.2.1.2	Die aard van die vyand	147
4.2.1.2.1	Opponerende magte	147
4.2.1.2.2	Eie bevel	147
4.2.1.2.3	Die natuur as vriend/vyand	148
4.2.1.2.4	Vrees	149
4.2.1.3	Betekenisverlies	150
4.2.2	Konteks	154
4.3	<u>Om te awol en "My Kubaan - Etienne van Heerden</u>	157
4.3.1	Aansluiting by die oorlogsliteratuur	158
4.3.1.1	Realisme	159
4.3.1.2	Personasies	160
4.3.1.2.1	Bets	160
4.3.1.2.2	Mack	161
4.3.1.2.3	Die bediendes	161
4.3.1.2.4	Die Columbo	162
4.3.1.3	Die aard van die vyand	163
4.3.1.3.1	Opponerende magte	163
4.3.1.3.1.1	Terroriste en Kubane	164
4.3.1.3.1.2	Mervyn Mentoor en kie	165
4.3.1.3.2	Eie bevel as vyand	165
4.3.1.3.2.1	Die weermag	165
4.3.1.3.2.2	Kees	166
4.3.1.3.3	Die omgewing as vriend/vyand	168
4.3.1.3.4	Vrees	169
4.3.1.4	"Combat madness"	170
4.3.1.5	Betekenisverlies	170
4.3.1.5.1	Verlies van betekenis a.g.v. die "stelsel"	170
4.3.1.5.2	Betekenisverlies a.g.v. die aflê van identiteit	172
4.3.1.5.3	Verlies van betekenis a.g.v. tydsverloop	173
4.3.1.6	Konteks	174
4.3.1.6.1	Verraad	175
4.3.1.6.2	Identiteit	176
4.3.1.6.3	Die soeke na betekenis	178
4.3.2	"My Kubaan"	179
4.4	<u>Forces favourites' (1977)</u>	182
4.4.1	"Landkaart" - Fanie Olivier	182
4.4.2	"Die kaptein se skoene" - Hans Pienaar	184
4.4.3	"Die hond dink die terrie roep hom" - Tertius Meinjies	191
4.4.4	"Mupeki pis mós deesdae soos ’n gieter" - Andre le Roux	192
4.4.5	"Mej Augustus" - Victor Munnik	193
4.4.6	"Grensverhaal" - Koos Prinsloo	195
4.4.7	"Die donner in Boetiefanie se kop" - Eben Venter	198
4.4.8	"In my eie land" - Andrew Hills	200

4.4.9	"Kathlehong" - Alexis Retief	202
4.4.10	"Die waterwyser" - Harry Kalmer	206
4.5	<u>Wie de hel het jou vertel-</u> Gawie Kellerman (19)	207
HOOFSTUK VYF: "Afloop"		
5.1	<u>Jonkmanskas</u> ^(1 2) - Koos Prinsloo	217
5.1.1	"By die skryf van aantekeninge oor 'n reis"	219
5.1.2	"Fighting for peace"	223
5.1.3	"Crack-up"	226
5.1.4	"Beside the point"	228
5.1.5	"In die kake van die dood"	230
5.1.6	"Die jonkmanskas"	233
5.1.7	Besluit	235
5.2	<u>Die laaste Sondag</u> - Elsa Joubert	240
5.2.1	Grense	242
5.2.2	Ds Falk	245
5.2.3	Intertekstuele verbande met werke van William Shakespeare	248
5.2.4	Intertekstuele verbande met ander grenswerke	253
5.3	<u>Grensgeval</u> - Hans du Plessis	255
5.3.1	Aansluiting by die oorlogspoesa	259
5.3.2	Aansluiting by ander Afrikaase prosawerke	260
5.4	<u>Die jaar nul</u> - P J Haasbroek	262
5.4.1	Inleiding	262
5.4.2	Die polemieek tussen Brink en Haasbroek	263
5.4.3	<u>Die jaar nul as oorlogsliteratuur</u>	264
5.4.3.1	Realisme	265
5.4.3.2	Personasies	265
5.4.3.3	Die seksuele	273
5.4.3.4	Die natuur	273
5.4.3.5	Konteks	276
HOOFSTUK SES: Samevatting		
6.1	Die verskillende grense	283
6.2	<u>"Grensliteratuur"/"Grenspoesa"</u>	283
6.3	Algemene kenmerke	285
6.3.1	Realisme	285
6.3.2	Personasies	287
6.3.3	Die aard van die vyand	291
6.3.3.1	Opponerende magte	291
6.3.3.2	Vyandigheid teenoor eie magte	291
6.3.3.3	Die natuur as vriend/vyand	292
6.3.4	Vrees en ontvlugting	292
6.3.5	"Combat madness"	294
6.3.6	Sinvolheid/sinloosheid van die oorlog	295

6.4 'n "Grensbeweging"?	296
6.5 Konteks	297
BIBLIOGRAFIE	305
OPSOMMING	311
SUMMARY	313

Samevatting van 'n proefskrif oor:
Die Grens as meerduidige gegewe in die
kontemporêre Afrikaanse Prosa
deur
Johannes Christoffel Cronjé
onder leiding van
prof P H Roodt, in die Departement
Afrikaans van die Universiteit van Pretoria
vir die graad Doctor Litterarum

Hierdie studie ondersoek die funksionering van die begrip "grens" in die Afrikaanse prosa van 1974 - 1988 teen die agtergrond van die oorlog op die grens tussen Angola en Namibië.

In Hoofstuk 1 word enkele hipotetiese uitgangspunte gestel, o.a. dat die woord "grens" in sy wydste betekenis funksioneer in die kontemporêre Afrikaanse prosa, dat dit verarmend sou wees om 'n "toets" op te stel vir "grensliteratuur" en dat die "grenswerke" veral dit gemeen het dat hulle 'n strewende verteenwoordig om grense oor te steek of te vernietig. Die doel van die studie is nie om 'n lys kriteria op te stel vir 'n klassifikasie van 'n teks as grens-prosa nie, maar eerder om die kompleksiteit aan te toon van die netwerk van betekenis wat die grens in sy vele verskyningsvorme genereer.

In Hoofstuk 2 word gekyk na die begrip "oorlogsliteratuur" en na die invloed van oorlog op die literatuur. Die Britse literatuur van die Tweede Wêreldoorlog word as model geneem omdat dit literatuur is wat gebore is uit 'n konvensionele oorlog wat gewen is deur die volk waarvan die skrywers volksgenote is; die oorlogsliteratuur van die Lae Lande word bygereken omdat dit 'n voorbeeld is van literatuur van mense wat onder die oorlog gely het en die Amerikaanse literatuur oor die Viëtnamese oorlog word dan daarmee vergelyk. Laasgenoemde literatuur is gebore uit 'n nie-konvensionele, teen-insurgensieoorlog wat verloor is. Uit die vergelyking word sekere tendense gedistilleer. Daar word ten

slotte gekyk na die toestand in Suid-Afrika en raakpunte en verskille met albei oorloë word uitgelig.

Hoofstuk 3 ondersoek tekste wat 'n aanloop vorm tot die grensprosa. Dit sluit werke in soos Op pad na die grens, en sekere verhale uit Heupvuur, Roofvis en Skrikbewind van P J Haasbroek, sowel as verhale uit Kortsluitings van Henk Wybenga.

Hoofstuk 4 handel oor vyf werke wat aantoonbaar 'n militêre strekking het en sodoende die naaste aan "grensprosa" kom. Hulle is 'n Wêreld sonder grense, 'n Basis oorkant die grens, Om te awol, Forces favourites en Wie de hel het jou vertel. Hierdie tekste gaan oor personasies wat, as dienspligtige soldate, regstreeks met die oorlog te doen het. Inter- en intrapersoonlike konflikte speel hier af teen die gedurig teenwoordige agtergrond van die oorlog.

Hoofstuk 5 behandel vier werke, Die laaste Sondag, Die jaar nul, Grensgeval en Jonkmanskas. Waar die grensoorlog in die tekste wat in Hoofstuk 3 bespreek word, altyd na te speur is in die handeling van die personasies, word die oorlog hier 'n terloopse gegewe wat aanleiding gegee het tot die meer regstreekse ondersoek van ander grense; dit sluit in interpersoonlike grense en veral die kleurgrens.

In Hoofstuk 6 word 'n sintese gemaak deur die inligting wat ingewin is met die teksondersoek in Hoofstukke 3, 4 en 5 te meet aan die tendense wat volgens Hoofstuk 2 by oorlogsliteratuur in die algemeen aangetref word. In die lig hiervan word dan gekyk hoe die begrip "grens" meerduidelik funksioneer. Die wye betekenis van die woord "grens" maak dit moontlik om baie tekste as "grensliteratuur" te bestempel, maar die geldigheid van die term word aangetas wanneer dit te wyd gebruik word. Aan die ander kant is dit verarmend om die term "grens" tot die landsgrens te beperk.

Resumé of a dissertation on
"The word 'grens' (border) and its multiple
meanings in contemporary Afrikaans prose"

By

Johannes Christoffel Cronjé

under supervision of

Prof P H Roodt in the Department of Afrikaans
at the University of Pretoria
for the degree Doctor of Literature

The aim of the study was to investigate the functioning of the word "grens" (border) in prose relating to the war on the border of Namibia and Angola.

In the first chapter some hypothetical statements are made, among others that, in the Afrikaans literature, the word "border" is used in the widest possible sense. To try and formulate a "test" along which a text could be classified as "border literature" would be futile. What the contemporary prose has in common, is that it tends to extend across literary borders and to break down racial and other barriers. The purpose of this dissertation, therefore, is to show the complex ways in which the word "grens" functions, rather than merely to show common denominators.

In Chapter two the literature of the Second World War and the Vietnamese conflict is investigated to serve as a contextual marker. This is because the British literature of the Second World War represents the work of "winners" of a conventional war. The war literature of the Low Countries tells of ordinary civilians who suffer as a result of the war while the American literature of the Vietnam war shows the literary reaction to an unconventional struggle. The South African situation is then compared to this. Afrikaans texts range from exploratory war prose, through combat literature to works which use the war simply as a backdrop for other forms of conflict.

Chapter three covers the work of three authors, J C Steyn, P J Haasbroek and Henk Wybenga. These works of prose seem to form a preamble to the war literature.

The texts dealt with in chapter four represent Afrikaans "combat literature" dealing primarily with the thoughts and actions of soldiers in the front line. Although the war takes place on a geographical border, other borders or barriers are also referred to.

Chapter five is concerned with novels and short stories in which the war plays an incidental part, although it may have been the cause of other barriers which are investigated. Here the emphasis falls mainly on inter-personal barriers, the colour barrier in particular.

In Chapter six a synthesis is made by comparing the information gleaned from chapters 3, 4 and 5 to the tendencies described in chapter 2. "Border literature" (grensliteratuur) seems a plausible term, though it may be too wide and should be augmented by "war literature" which, in itself, is not wholly satisfactory either.